

הדרכת רכב הנוסע בשבת

ראשי פרקים

- א. מצוות תוכחה לנהג
  - ב. הדרכת הנהג
  - ג. חילול ה' בסיוע או בהימנעות ממנו
- סיכום

בעיה נפוצה ששומרי שבת נתקלים בה, היא הדרכת רכב הנוסע בשבת. במקרה כזה יש לדון: האם עלינו לקיים בנהג הרכב את מצוות "הוכח תוכיח"? האם בהדרכה כזו עוברים על איסור 'מסייע לדבר עבירה', או שמא מוטב להדריך אותו כדי לקצר לו את הדרך ולמעט בחילול שבת? אולי אנו אף מחויבים לעשות כך מצד החובה הכללית "לאפרושי מאיסורא"? עוד עלינו לברר האם יש במתן הדרכה כזו משום ביזוי קדושת השבת וחילול ה', או שמא חילול ה' יהיה דווקא אם נתעלם משאלתו ונסרב להדריכו^א?

א. מצוות תוכחה לנהג

כשאדם מישראל עובר עבירה, יש להוכיחו כדי שיתקן את דרכיו. על אחת כמה וכמה כשהוא משתף גם את זולתו במעשיו, ומבקש ממנו סיוע. אלא שמצוות תוכחה אינה מסתיימת באמירה, והיא תלויה בכמה תנאים. לרוב הפוסקים התוכחה נועדה לשנות את התנהגות העבריין, ואם ברור שזו לא תשתנה – אין להוכיחו^ב. כשנהג רכב עוצר ומבקש מידע, ברור שלא נוכל בתוכחתנו לגרום לו להפסיק את נסיעתו.

תנאי נוסף לתוכחה הוא יחס מסוים של קרבה בין המוכיח לבין העבריין, כדברי ספר חסידים (סי' תיג): "דווקא איש את אחיו שלבו גס בו, אבל אם היה איש אחר שאם יוכיחנו ישנאהו וינקום ממנו – אין להוכיחו" (דבריו הובאו להלכה במגן-אברהם או"ח תרח, סק"ג). נהג שאינו מכיר את האדם שאותו הוא שואל, ודאי אין לבו גס בו. יש להעריך

א. בנושא זה דנו הרבנים יצחק הלוי ושמואל הרשור בקובץ כתלנו כרך יג, עמ' 182 ואילך, ומסקנתי דומה בחלקה לדבריהם. אמנם לא דנו בדברי הציץ-אליעזר, וגם לא ידעו עדיין את דעתו של הרש"ז אויערבאך, המובאת בתגובתו של הרב נבנצל לדבריהם.
ב. בכל הנ"ל, ראה בהרחבה בפרק 'מצוות תוכחה ושנאת הרע'.

שישנאהו, ואולי אף יקלל את שומרי-המצוות בכלל. לכן, תגובה לבקשת הדרכה בשבת אינה יכולה לכלול תוכחה. הבעיות שנותרו הן, איפוא: חילול ה' וסיוע לדבר עבירה.

ב. הדרכת הנהג

במקרה שאנו דנים בו אין המדריך מסייע לעבירה. זאת מכיוון שהעבירה אינה הגעתו של הנהג למחוז חפצו אלא הסעת הרכב, ובזה אין הנשאל מסייע ולא כלום. אדרבא, במה שיורה לו את הדרך הנכונה הוא מקצר את זמן הנסיעה ומונע חילול שבת. לפיכך יש לשאול: האם חובה לענות לשאלת הנהג על מנת להפרישו מאיסור?²

לדעת הש"ך (יו"ד קנא, סק"ד) אין איסור מסייע לדבר עבירה כלפי ישראל מומר, וממילא ודאי שאין מצווה להפרישו מאיסור.³ הדגול-מרבבה (שם, בהערה על הש"ך) מרחיב את דברי הש"ך, ולדבריו כל העובר עבירה במזיד נקרא 'מומר לאותו דבר', וגם כלפיו אין איסור מסייע. לפי דעות אלו אין חובה לדאוג לקיצור דרכו של הנהג השואל בשבת, שכן אין עלינו להפרישו מן האיסור.

אבל גליון-מהרש"א (שם) מקשה: מניין לש"ך שהעובר במזיד אין מצווים להפרישו ואף אין איסור לסייעו? הוא מעלה אפשרות שהש"ך למד את דינו מהברייתא (ב"ק ט"א) האומרת שהצנועין היו מציינים את כרם הערלה בחרסית, כדי שהגנבים הבאים לגנוב פירות לא ייכשלו באיסור ערלה. לעומתם אמר רשב"ג, שאין צורך לציין את הכרם, והגמרא מסבירה טעמו: משום "הלעיטהו לרשע וימות". פירושו הפשוט של מושג זה הוא שכיוון שמדובר ברשע, לא מוטלת עלינו כל חובה למנעו מעבירה נוספת הכרוכה במעשה הרע שהוא עסוק בו.

אמנם לדעת הגליון-מהרש"א אין להביא מכאן ראיה לדברי הש"ך, וכפי שדייק מלשון הרמב"ם בפירושו המשנה (מעשר שני פרק ה, א), שכתב: "ואין לנו לעשות תקנה לגזלן שלא יבוא לידי מכשול, לפי שעוון הגזלנות יותר גדול". נמצא שהמשפט "הלעיטהו לרשע וימות", משמעו שאין צורך לעזור לגזלן להימנע מעבירה אחרת – שהיא אכילת ערלה – וגם זה רק מכיוון שהגזל חמור יותר. מכאן הוא מסיק, שכלל זה תקף רק כשמתקיימים שני תנאים: האחד – לא נוכל למנוע בהתערבותנו את עשיית העבירה עצמה אלא רק עבירה אחרת המתלווה אליה. השני – העבירה הנוספת פחות חמורה מזו שבכוונתו לבצע בין כך.

מכאן הוא מקשה על הש"ך ועל הדגמ"ר: מניין לפטור אדם מלהפריש את חברו מאיסור, כשאין שני תנאים אלה מתקיימים?

ג. בסעיף זה נדון בחובה לאפרושי מאיסורא, ולקמן נדון בבעיית חילול ה' שבדבר. יש לציין כי שני נושאים אלו אינם תלויים זה בזה.

ד. דבריו שם באו כדי ליישב סתירה בדברי התוספות והרא"ש, ראה בהרחבה בפרק 'דין ומקרים שכיחים'.

נמצאו דברי הש"ך קשים, ויש ליישבם (ראה הסברו של האבני-נזר המובא בפרק 'דיון ומקרים שכיחים' עמ' 129). ומכל מקום, לדעת הגליון-מהרש"א נראה שיש מצווה להפריש מאיסור את הנהג המבקש הדרכה, שכן לא פטרו מלאפרושי מאיסורא באותה עבירה שהוא עסוק בה.

הרב וולדינברג (ציץ-אליעזר חט"ו סי' יח), הדין בשאלתנו, מדמה את דין הדרכת הנהג למקרה של "הלעיטהו לרשע וימות". לדבריו אין חובה להדריכו (ואף אסור, כדלקמן), על אף שמקצרים את משך נסיעתו¹.

כנגד טענתו הראשונה של הגליון-מהרש"א הוא מדייק שרשב"ג פוטר מלאפרושי מאיסורא אף מאותו איסור שבידו, שהרי אם היו מציינים את הכרם היו הגזלנים נמנעים מלאכול ממנו וניצלים לא רק מאיסור ערלה, אלא גם מן הגזל. על הטענה השניה הוא משיב שכוונת הרמב"ם אינה ש"הלעיטהו" חל רק כיוון שאכילת ערלה קלה יותר מעוון גזל, אלא שכיוון ש"בדרך כלל הם עוברים איסור גזל" – שהוא איסור חמור – הרי הם נקראים רשעים, ואיננו מצווים להפרישם כלל. לפי פירושו מתיישבת קושיית הגליון-מהרש"א על הש"ך והדגמ"ר, ואדרבא נמצא שסוגייה זו היא מקור פסיקתם בדין המסייע לדבר עבירה.

עוד הוסיף ודייק מדברי גליון-מהרש"א, שכתב על הגמ' ב"ק הנ"ל: "דשאני התם, שבאותו דבר שעשה רשעות עכ"פ איננו מצווים שלא יעשנו באיסור אחר עוד". לפי זה גם לדעתו הדין הוא שאין חובה להדריך את הנהג, שהרי הוא סובר שאיננו מצווים באותה עבירה שלא יוסיף לעשות עימה עבירה נוספת.

למסקנה מעלה הרב וולדינברג, שלא זו בלבד שאיננו חייבים להדריך את הנהג, אלא שאף אסור לנו לעשות כן. לדבריו חילול ה' גדול נגרם מכך, שיאמרו הרואים שלא איכפת למי שעוזר לנהג משמירת השבת.

על דברי הרב וולדינברג יש להשיב:

את עיקר יסודו בנה על מה שהוסיף בדברי הרמב"ם, שהנימוק הוא: "כיוון שבדרך כלל הם עוברים איסור גזל". הוספה זו אינה רמוזה בדבריו כלל, ודחוק מאוד לומר שאת עיקר ההסבר השמיט הרמב"ם.

מה שדייק מדברי גליון-מהרש"א שכוונתו גם למקרה בו אפשר למונעו מהמשך עשיית אותו איסור – אין מקור לזה בלשונו שם, שאינה אלא ניסוח קצת שונה של דברי הרמב"ם המדבר על מניעת האיסור הקטן יותר המתלווה לעבירה גדולה. אדרבה, דבריו מפורשים שבאותה עבירה שעובר אנו מצווים להפרישו!

לעצם טענתו, שבמקרה המופיע בגמרא היו הגזלנים נמנעים לגמרי מלגזול אילו ידעו שמדובר בערלה, הרי יש להעמיד בפשטות שיגזלו שדה אחרת הסמוכה למטע הערלה. גם

ה. אמנם בתחילת התשובה מביא בעצמו שת"ח גדול אחד כתב לו שנראה להיפך, ולדעתו יש צורך למעט בחילול שבת.

דברי הרמב"ם מתבארים כך באופן מרווח – "ואין לנו לעשות תקנה לגזלן (כלומר, בזמן שהוא גוזל) שלא יבוא לידי מכשול, לפי שעוון הגזלנות יותר גדול".

לכן נראה שמוטב לעזור לנהג השואל להגיע במהירות ובדרך הקצרה ביותר למחוז חפצו, כדי למעט בחילול שבת. אמנם לפי הש"ך והדגול-מרבבה אין לנו חובה למונעו מאיסור כשהוא מומר או מזיד, אבל הגדרת סתם מחלל שבת בימינו היא "תינוק שנשבה", ואותו אנו מצווים להפריש מאיסור גם לדעתם.

אמנם הרב ישראלי (עמוד-הימיני, עמ' צו-צז) פירש בכוונת הש"ך שאין עלינו חובה להפריש מעבירה מי שעתיד לעשותה פעמים רבות, ואין התערבותנו עשויה להועיל אלא לפעם זו, אבל זה דוחק בדבריו. גם מצד הסברה קשה, למה לא נמנע אותו אפילו מעבירה אחת?

ג. חילול ה' בסיוע או בהימנעות ממנו

הרב וולדינברג טוען שבהדרכת הנהג יש משום חילול ה', שהמדריך מראה בכך שלא איכפת לו מקדושת השבת. אמנם בתחילת התשובה הוא מביא דברי ת"ח אחד הכותב שניתן למנוע זאת בכך שיאמר לו: "היום שבת ואסור לנסוע, אך הדרך הקרובה ביותר היא כך וכך". על פתרון זה השיג שלוש השגות עיקריות:

א. הנהג הנוסע יקבל זאת בלעג.

ב. הרואים יחשבו שלא איכפת לו מחילול שבת, ומה שאומר אינו אלא מן השפה ולחוץ.

ג. לא כל אדם שומע כל מה שאומר לנהג, ויש שישמע את הסיוע ולא את ההסתייגות מחילול השבת.

אבל דבריו תמוהים, שאם החשש הוא שהדרכת הנהג מראה שלא איכפת לו – הרי אומר בפירוש שאיכפת לו, ומניין שהנהג יקבל זאת בלעג? וגם אם יקבל בלעג, סוף סוף ברור לו ששומר השבת הזה אינו מזלזל בקדושתה. החשש שמא מי ששמע אותו מדריך את הנהג לא שמע אותו אומר לו שהיום שבת ואסור לנסוע – הוא חשש רחוק מאוד. אמנם אפשר לחשוש לזה לגבי העומדים מרחוק – אבל מניין להחמיר עד כדי כך?

אדרבא, הרבה יותר יש לחשוש לחילול ה' ולשנאת התורה ומקיימי מצוותיה כשלא מראים לנהג את הדרך. חששות אלו הם כלפי הנהג עצמו, כלפי האנשים שעומו במכונית ואולי גם כלפי עוברים ושבים חילוניים – הרואים זאת וכועסים על הדתיים שאינם נוהגים מנהג אנושי של סיוע לזולת. והרי זה מעין שאמרו חז"ל (יומא פו,א):

ו. ראה למשל דברי-הרב קוק (דעת כהן סי' טז), שיש לתקן עירוב גם עבור אנשים שבין כה וכה מחללים שבת, כדי למעט באיסור.

היכי דמי חילול-השם? ... אביי אמר: כדתניא "ואהבת את ה' אלקיך" – שיהא שם שמים מתאהב על ידך, שיהא קורא ושונה ומשמש ת"ח ויהא משאו ומתנו בנחת עם הבריות. מה הבריות אומרות עליו? אשרי אביו שלמדו תורה, אשרי רבו שלמדו תורה, אוי להם לבריות שלא למדו תורה. פלוני שלמד תורה, ראו כמה נאים דרכיו, כמה מתוקנים מעשיו! עליו הכתוב אומר: 'ויאמר לי עבדי אתה, ישראל אשר בך אתפאר'. אבל מי שקורא ושונה ומשמש ת"ח ואין משאו ומתנו באמונה ואין דבורו בנחת עם הבריות, מה הבריות אומרות עליו? אוי לו לפלוני שלמד תורה, אוי לו לאביו שלמדו תורה, אוי לו לרבו שלמדו תורה. פלוני שלמד תורה, ראו כמה מקולקלין מעשיו וכמה מכוערין דרכיו! ועליו הכתוב אומר: 'באמור להם עם ה' אלה ומארצו יצאו'.

יתכן שהרב וולדינברג סבור שעצתו להתעלם מהשואל או לומר לו שבגלל קדושת השבת אנו נמנעים מלהדריכו, לא תגרום לו לשנוא דתיים, אך זו השערה שיש לפקפק בנכונותה. גם לשיטתו האוסרת להדריך את הנהג – אפשר להציע דרך אחרת, שהנשאל יאמר שאינו יודע, שהרי "מותר לשנות מפני השלום"¹. אלא שגם באופן כזה יתכן שהנהג יבין שאינו רוצה לעזור לו, וישנא אותו ואת התורה.

מצאתי שהרב שלמה זלמן אויערבאך התלבט בזה². מתחילה היה סבור שחילול ה' שבסיוע לחילול שבת גדול יותר מחילול ה' הנגרם מן הסירוב – "כששומר מצוות מסייע לחילול-שבת זהו חילול ה', ולא כשמסרב לסייע". כך גם נהג למעשה, ונמנע מלסייע לנהג ששאלו בשבת. אבל אחר כך חזר בו, וסבר שיש להדריך את הנהג כדי לצמצם את חילול השבת, ולומר בערך כך: "היום שבת קודש ואסור לנסוע, אך כדי לצמצם את חילול השבת אני מודיע לך שעליך לנסוע בדרך פלונית".

מכאן שלדעתו עיקר החשש לחילול ה' היה כלפי הנהג ולא כלפי הסביבה, ואפשר למונעו באמירה המוכיחה שחילול שבת אינו קל בעינינו, ח"ו.

סיכום

אם נהג שואל בשבת כיצד להגיע למחוז חפצו:

א. אין כלפיו מצוות תוכחה, וגם אין בדבר בעיה של סיוע לעבירה. אדרבה, מקצרים את זמן נסיעתו ומצמצמים את חילול השבת.

ב. לדעת הרב אויערבאך יש להדריכו, אך לומר זאת כך שיבין שרק כדי לצמצם את חילול השבת אנו מסייעים בידו. אמנם לדעת הרב וולדינברג אין חובה להדריכו, כיוון שנאמר עליו הכלל: "הלעיטהו לרשע וימות". אף איסור יש בדבר, משום חילול ה'.

ז. ראה ילקוט שמעוני ויחי רמז קסב.

ח. בקובץ כתלנו כרך יד עמ' 254-255. דבריו מובאים שם ע"י תלמידו, הרב אביגדור נבנצל.

ג. יש להסתפק באיזה מקרה יש לחשוש יותר לחילול ה': אם ניתפס כמסייעים לחילול שבת, או אם נגרום לשנאת הדת עקב סירובנו לסייע. לכן, יש לשקול גם את האפשרות לומר "איני יודע" – על מנת להימנע משני החששות גם יחד.